

Зміст

<i>Вступне слово</i>	11
Частина I. Трішки бази для початку	
1. Культура й субкультура: що це таке	15
2. Передісторія виникнення субкультур	20
Частина II. Найолдовіші субкультури України	
3. Денді — перша молодіжна субкультура міста	27
4. Балагульство	37
5. Маргінальні угруповання XIX — початку XX століття	46
6. Що стається, коли держава береться за створення субкультур	70
Частина III. Субкультурний бум попри «залізну завісу»	
7. Історична п'ятихвилинка про першу половину XX століття	77
8. Історична п'ятихвилинка про другу половину XX століття	80
9. Стиляги — перша радянська молодіжна субкультура	86
10. Хіпі	108

11. Панки	140
12. Рок-клуби: з підпілля на стадіони	155
13. Металісти	162
Частина IV. ДІУ у дії: самвидав, зіни, інтернет	
14. Від самвидаву до міжнародних журналів	177
15. Інтернет — місце, де всі свої	192
Частина V. Такі різні 2000-ні. Рокові	
16. Панки 2.0	207
17. Хардкор-панк	212
18. Стрейтедж	216
19. Нью-метал	219
20. Емо	222
21. Готи	228
22. Нефори	233
Частина VI. Такі різні 2000-ні. Хіп-хопові	
23. «Зроби мені хіп, зроби мені хоп»	247
24. Діджеїнг	253
25. Репери	259
26. Брейкінг	266
Частина VII. Такі різні 2000-ні. Скейт, футбол, ельфійські вушка	
27. Екстремали	277
28. Скінхеди	285
29. Футбольні фанати	295
30. Рольовики і реконструктори	304

31. Маленька добірка, або Ще трошки про субкультури	320
<i>І наостанок</i>	326
<i>Подяки</i>	328
<i>Використані джерела</i>	321
<i>Примітки</i>	340

Вступне слово

Не так давно було важко знайти підлітків, які не зараховували б себе до певних субкультур. За зовнішністю, музикою, яка лунала з їхніх навушників, специфічним дозвіллям можна було з легкістю вгадати, хто до якої молодіжної групи належить. Одні носили все чорне, фарбуючи в темний колір волосся та підводячи очі (це — нагадаю тим, хто відчутно молодший, — було за тих часів, коли до школи могли не пустити, якщо яскраво нафарбуєшся). Другі ходили до цвинтарів, слухали там музику й декламували вірші про смерть. Треті вдягали широченні штани й безрозмірні светри, читали реп і малювали на стінах графіті. Четверті співали пісні під гітару, плели браслети з ниток і постійно їздили на фестивалі (нерідко автостопом). П'яті носили яскравий одяг їдучих кольорів, любили клубну музику й нічні розваги. Шості виголювали частину голови, лишаяючи волосся тільки по центру й виставляючи його вертикально, носили металеві ланцюги й узували військові чоботи. А були ще сьомі, восьмі, десяті й двадцяті... Існувало ціле різнобарв'я спільнот.

Молодь об'єднувалася навколо улюблених місць, музики, танців, стилю і, звісно, заради спільних цінностей. У книжці ми здійснимо екскурс в історію молодіжних угруповань в Україні, дізнаємося, у яких умовах вони виникали й розвивалися, які були їхні традиції і як нові покоління училися самовиражатися раніше.

Українська молодь усіяко виборювала своє право на ідентичність за часів і імперських, і радянських, і вже за

незалежності, коли хотіла пізнавати себе і світ довкола через власне бачення смислів та свої інтерпретації. Думаю, для багатьох книжка стане спробою пізнати історію та культуру України під новим кутом. Для інших це буде передусім така собі ностальгійна мандрівка в минуле. Чимало з вас захоче розпитати своїх батьків, дядьків і тіток, сусідів і старших родичів про те, що ж вони слухали раніше, як діставали улюблені альбоми та які проблеми мали через свої вподобання. Хтось, можливо, по-новому подивиться на власних підлітків, які саме сьогодні переживають ті ж відчуття. І по-новому сам розкриється для них після прочитання книжки, якщо й вони захочуть її погортати. Уявіть: ваша мама могла ставити ірокез на пиво й ходити в легендарний клуб «Бінго» на Святошині, а тато міг тим часом читати реп у широких штанях із секонду «Одяг з Європи», стоячи на сходах закинутого ДК (дому культури) в районному центрі на Херсонщині.

Ця книжка є моєю спробою об'єднати під однією обкладинкою антропологічний калейдоскоп з абсолютно різних молодіжних течій, їхніх спогадів, пригод і цінностей. Хай ця мандрівка стане і для вас поштовхом до нових відкриттів і пошуків.

1 Культура й субкультура: що це таке

Спочатку трошки теоретичної основи. Почнімо з того, що таке «культура». З одного боку, це слово ми знаємо змалечку. З іншого — воно таке об'ємне, що не так просто дати єдине визначення.

Культура — це однакові цінності, норми й моделі поведінки, символи, традиції та уявлення про світ. Це особливий спосіб життя, який підтримує спільноти людей у часі й просторі. У часі — тому що ці складники передаються від одного покоління іншому. У просторі — тому що, подорожуючи, люди поширюють свої звичаї та вірування. Тобто й тоді, коли бабуся-українка розповідатиме внукам, що на Різдво готують кутю, і коли вона ж передаватиме рецепт куті своїй французькій подрузі.

Усе наше життя сповнене звичаїв. У різних культурах вони можуть відчутно відрізнятися. Наприклад, у Франції чи Італії під час зустрічі двічі цілуються в щоки. Натомість у Японії таке привітання було б надзвичайно образливим. Там вітаються схилиючись до співрозмовника, і що нижчий нахил — то більший вияв пошани.

Кожна культура має цілий набір таких звичаїв на всі випадки життя — від привітань і звички поступатися місцем у транспорті до сценарію весілля та святкування Нового року.

Культура буває *матеріальною*: наприклад фортеці, храми, картини, прикраси, вишиті сорочки, книги, горщики, музичні інструменти — одно слово, будь-що, до чого ми можемо доторкнутися і що можемо зберегти для майбутніх поколінь.

Культура буває *нематеріальною*, і тоді ми пізнаємо її в інший спосіб: через танець, спів, відтворення ритуалу чи смаки улюблених традиційних страв. Її не так просто зберегти, бо треба самостійно відтворювати: щоб не забути слів пісні, рухів танцю або того, що на Великдень час робити писанки.

Культура є *панівною*, якщо більшість членів суспільства керується єдиними уявленнями про цінності, традиції та вірування. Усередині суспільства з'являються групи, які об'єднуються за певною важливою ознакою: професійною, віковою, релігійною, статусною, географічною, за спільним дозвіллям тощо. Вони утворюють *субкультуру*, виробляючи власне бачення ідей, цінностей чи традицій. Ці спільноти зовсім не обов'язково мають заперечувати загальноприйнятту, панівну культуру. Утім, існуючи всередині неї, вони неодмінно підважують прийняті норми, змінюють оптику бачення проблем і дають поживу для нових дискусій.

Префікс *суб-* говорить про прихований, неофіційний, виокремлений статус таких груп. Якщо загальноприйнятті норми й звичаї утворюють систему культури, то субкультури представляють її *підсистему*. Звідси й інші назви таких молодіжних спільнот: *неформали* й *андеграунд*.

Кожна субкультура об'єднується довкола спільного символу. Це можуть бути *музика* — панки, хіпі, металісти, *спорт* — футбольні, баскетбольні ультрас, тенісні вболівальники, *альтернативні світи* — воєнно-історичні клуби, фанати комп'ютерних ігор і фантастичних саг, *художня діяльність* — поети-слемери, авангардисти, *дослідницька діяльність* — спелеологи, дигери та багато інших.

Здебільшого старші покоління свідомо чи несвідомо прагнуть, щоб їхні нащадки дотримувалися сформованих правил поведінки й відтворювали їх. Коли цього не стається, ми згадуємо про кризу поколінь. Час не стоїть на місці — ми всі розвиваємося, і це помітно також на рівні мови чи жартів. Те, що ще 10–15 років тому видавалося кумедним і доречним,

сьогодні вже викликає щирий подив, а часом цілком справедливе обурення і навіть скасування. Тож молодь не завжди готова беззаперечно дотримуватися «загальноприйнятих» норм, адже помічає: деякі традиції застарілі, якісь треба переглянути, а якісь — оновити. Умовно: що було нормальним для часів збиральництва, навряд чи є таким для суспільства цифрової ери.

Юність — це час, коли із цікавістю пізнаєш життя, шукаєш своє місце в суспільстві, прагнеш задоволення своїх потреб, і коли щось не подобається — готовий боротися за свою ідею і висловлювати позицію через різні форми протесту. А це не тільки марші, пікети чи голодування, але й зовнішні маркування в стилі одягу, музиці, специфічному сленгу тощо.

Це нормальний процес, але він, звісно, викликає спротив у тих, хто звик жити за традиційним ладом. Таке несприйняття спонукає молодь іще більше гуртуватися за інтересами і протестувати проти усталених у суспільстві практик. Відоме твердження, що рушійною силою будь-якого протесту стає саме молодь, має реальні історичні підґрунтя.

Протестувати проти того, що тебе не влаштовує, — нормально не тільки для молоді, але й для старших поколінь, що закріплено в Конституції як право на мирні зібрання. Однак саме молодь зазвичай є чутливішою до несправедливості. Це пояснюють особливою роботою мозку та серйозними психологічними змінами в цей період життя.

Дослідники вважають¹, що однією із причин об'єднання в субкультури є боротьба з певними викликами й пошук власної ідентичності. У підлітковому чи ранньому юнацькому віці людина з одного боку переживає крах дитячої системи цінностей і пошук нових авторитетів, а з іншого — шукає свою групу, з якою може себе співвіднести. Найважливіша причина вступу до такої групи — бажання належати до певної спільноти, де можна отримати взаємодопомогу, взаємозахист і тісне спілкування за спільними інтересами.

Слово «*субкультура*» натякає, що вона перебуває в пониженому, підпорядкованому статусі супроти панівної культури. Ідеться про певне об'єднання людей за спільними специфічними цінностями, способом самоідентифікації, потребами й зацікавленнями. Це виокремлює їх від домінантної частини суспільства. Представники субкультур зазвичай критикують і підважують загальноприйняті норми, ідучи в символічне підпілля і витворюючи «опір через ритуали» (термін Теодора Рошака, класика культурної антропології). Тому їх також називають неформалами або андеграундом.

Окремим відгалуженням субкультур є *контркультури*. Теодор Рошак² увів цей термін на позначення відокремленої системи, твореної нонконформістами, які відмовляються жити за усталеними правилами панівної культури.

Субкультуру від контркультури відрізняє ступінь цієї відмови. Контркультура протестує радикально й повністю, вона налаштована активно комунікувати (зокрема, і через конфлікти) із зовнішнім світом, доносячи йому свої переконання й переломлюючи його під себе. Відомими контркультурними рухами були бітники, хіпі, панки в 1960-ті.

Нині дедалі частіше дослідники (зокрема, Крістіян Вайлด์берг³, Вільям Десмонд⁴, Кен Гоффман і Ден Джой⁵) говорять, що перші контркультури зароджувалися ще до нашої ери у групах «аутсайдерів історії», філософських бунтарів на кшталт Сократа та його учня Діогена — одного з найвідоміших кініків (виступали за аскетичне життя в максимальній гармонії з природою, відкидаючи сором, багатство, славу й чуттєві задоволення)⁶, Ісуса Христа чи інших релігійних пророків. Усі вони активізувалися за часів непевності й стагнації культури, пропонуючи нові бачення свободи й виходу з кризи.

Субкультура натомість може існувати в замкненому, підпільному стані, необов'язково конфронтуючи з панівною культурою. Свою причетність до субкультури можна виявляти